

Rubenson har skrivit en ambitiös och kreativ avhandling som utgör ett konstruktivt bidrag till fältet praktisk teologi och frågor som rör barn som teologiska och liturgiska aktörer. Avhandlingsprojektet kombinerar, vilket har framgått av redogörelsen ovan, en relativt omfattande fältstudie med ett omfattande teoretiskt arbete. Projektet integrerar också teorier och perspektiv från flera olika discipliner. Avhandlingen har en tydlig och genomarbetad design, språket är tydligt och klart och det är stor noggrannhet i akribi.

Avhandlingen och Rubensons tillvägagångssätt väcker också en del frågor. En sådan fråga handlar om de olika roller Lathrops teorier spelar i studien. Lathrops liturgiska teologi är närvarande på flera nivåer i avhandlingen: som ett grundläggande teoretiskt paradig, som en teori på mellannivå och som en empirinära teori. Det är i sig inget problem. Men framför allt på den empirinära nivån finns det en oklarhet kring den roll som teorierna får spela. Tolkningen och analysen av fältstudiematerialet hade stärkts ytterligare om användningen av Lathrops teorier hade varit tydligare. En viss oklarhet kring användningen av teorierna i tolkningen och analysen av intervjuerna med barnen bidrar också till att vissa slutsatser som Rubenson drar mot bakgrund intervju-materialet kan framstå som något spekulativa (ett exempel är diskussionen om och tolkningen av evangelieprocessionen i relation till ett citat från Ellinor på s. 129).

I delar av analysen och tolkningen av fältstudiematerialet i avhandlingens andra del hade det därför, för att använda ett av Lathrops begrepp, varit önskvärt med en högre grad av juxtapositionering mellan intervjumaterialet och de teoretiska resurserna – det vill säga ett mer djupgående och transformativt möte mellan material och teori.

Det råder ingen tvekan om att Rubensons fältstudie och interaktion med barnen har bidragit till de slutsatser hon drar. Men trots det måste avslutningsvis frågan ställas i hur hög utsträckning barnens röster har fått bidra till utvecklingen av praktisk-teologisk

teori. Med ett perspektiv inspirerat av Bachtin är det intressant att reflektera över förhållandet mellan barnen i gudstjänsterna, intervjuerna och barnen i avhandlingstexten. Och hur mycket har barnen i slutändan att säga till om i samtalet med Bachtin, Lathrop och McClintock Fulkerson?

Trots att dessa frågor kan ställas, visar Rubenson i avhandlingen vägen mot sätt att teologisera som på ett förtjänstfullt sätt utmanar väletablerade tankefigurer inom akademisk forskning genom att låta barn få träda fram som teologiska aktörer. Jag ser fram emot att få följa Rubensons fortsatta arbete och hoppas och tror att hon ska fortsätta att bana väg för att barn får vara aktörer i skapandet av teologi inom ramen för praktisk teologisk forskning. Det är en viktig och angelägen uppgift.

Jonas Idestrom

Professor, Stockholm

DOI: 10.51619/stk.u9714.23720

Ola Sigurdson. Gudomliga komedier: Humor, subjektivitet, transcendens. Göteborg: Glänta. 2021. 1362 s.

Hade Jesus humor? Håller man sig till framställningen i evangelierna måste man svara jakande på den frågan. Här har vi en man som när han rekryterar lärjungar ur fiskarbefolkningen kring Genesarets sjö säger: ”Jag skall göra er till människofiskare.” Här har vi en man som håller upp myntet med kejsarens bild som bevis för att man bör betala skatt till kejsaren. Sådant kan knappt sägas utan ett leende, kanske med en räv bakom örat. Jesus är inte heller främmande för drastiska liknelser som den om kamelen och nålsögat eller för vitsar som när han utser den vacklande Petrus till en klippa för sin församling. Eller betänk berättelsen om den barmhärtige samariten där det heter om en präst som råkade komma förbi platsen där den misshandlade blivit liggande att han ”vek åt sidan och gick förbi”. Passagen är typisk inte bara för det påfallande antiklerikala inslaget i Jesu

förkunnelse utan vittnar också om en nästan voltairesk ironi.

Den som påminner mig om detta är Ola Sigurdson, genom sin *Gudomliga komedier*. Det handlar om en sorts humorns teologi- och filosofihistoria, ett storverk på nära 1 400 sidor fördelade på tre volymer av professorn i tros- och livsåskådningsvetenskap vid Göteborgs universitet. På samma gång som Sigurdson framträder som idéhistoriker vill han komma fram till någonting om humorns väsen eller kanske morfologi, dess sätt att visa sig genom historien.

Att det finns en utmaning i att sammanställa humor och religion/teologi är Sigurdson medveten om. Här finns fördomar att forcera.

Aposteln Paulus har klen rykte som humorist. Men Sigurdson visar ganska övertygande att det hos Paulus finns åtskilligt som åtminstone kan förknippas med komik och humor. Så är det när Paulus framställer kristendomen som en dårskap och när han talar om korsets dårskap. Så är det också när han manar människorna att leva i världen som om de inte levde i den: ”Ty den värld som är går mot sitt slut.” Vid historiens slut när tiden krymper kan man inte ta denna världen på fullkomligt allvar, tycks aposteln mena. Vi måste ha distans till världen, till de liv vi lever, till oss själva.

Att Gamla testamentet är fyllt av drastisk humor har Sigurdson inte svårighet att visa. Men han nöjer sig ingalunda med det bibliska utan undersöker också vad som tänkts och sagts om humor och skämt under den klassiska antiken, av Platon, Aristoteles, Cicero och andra. Därifrån går han via den bibliska världen vidare till medeltid och renessans och till den modernare uppfattningen av ämnet.

Den stora förändringen i uppfattningen av ”humor” kunde man kanske i anslutning till Sigurdsons distinktioner anse ske under 1700-talet. Begreppet ”humor” får då sin mer eller mindre nutida innebörd i brittisk diskussion. Tidigare hade skämtet framför allt betraktats instrumentellt. För

Aristoteles och Cicero är det fråga om ett retoriskt vapen. Det handlar om att vinna skrattarna på sin sida och ofta om att förlöjliga motståndarna. Hos Thomas Hobbes är det bara det sardoniska, antagonistiska skämtet som räknas. Hos Alexander Pope framhålls den viktiga skillnaden mellan att skratta med och att skratta åt. Vi skrattar med våra vänner, men åt dem som inte är våra vänner. Till och med Sokrates berömda ironi är till väsentlig del ett vapen, den riktas mot dem som tror sig veta det som de i själva verket är okunniga om.

Med 1700-talets briter och det tidiga 1800-talets tyska tänkare blir humor långt mera en livshållning, ett sätt att vara, nära knutet till vår subjektivitet och självuppfattning. Hos Friedrich Schlegel eller Jean Paul går diskussionerna kring estetik och humor in i varandra.

Förändringen i synen på humor gäller också i religiösa sammanhang. Blaise Pascal försvarade sitt användande av satir i kampen mot jesuiterna med att även Gud själv använt satir och ironi när han klandrade Adam efter syndafallet. För G.K. Chesterton handlar det å andra sidan inte i första hand om humor som vapen (även om han använder det även så), utan om humor som en strimma av den gudomliga nåden och som ett sätt att vara.

Søren Kierkegaard spelar helt naturligt en viktig roll i Sigurdsons framställning. Kierkegaards berömda magisteravhandling om begreppet ironi utgår från Sokrates men kommer fram till slutsatser som ligger en bit bort från utgångspunkten. För Kierkegaard handlar ironi om distansering från den givna verkligheten, en distansering som ger rum för subjektiv frihet. Ironi är negativitet, menade Kierkegaard på ett sätt som senare förvaltades av Jean-Paul Sartre.

Den sista volymen i Sigurdsons bok försöker komma fram till slutsatser i dialog med postmarxistiska och poststrukturalistiska författare från Louis Althusser till Slavoj Žižek. Jag ska inte gå närmare in på hans resonemang, det skulle leda för långt. I stället nöjer jag mig med att instämma i hans

väsentliga poäng att humor och skämt spelar en vital men ofta förbisedd roll i religiösa och teologiska texter. Det finns närmare besett inte alls en motsatsställning, utan snarare en affinitet mellan teologi och humor. Distansering från den givna verkligheten, på en gång så riskabel och så outhärlig, spelar i båda fallen en avgörande roll. Humor förutsätter liksom de religiösa trossystemen att bäraren intar en plats utanför det givna, en plats som lämnar en frihet och därmed en valmöjlighet. Humorns långa och innehållsrika idéhistoria påminner oss om det.

Sigurdson har beslutat sig för att inte själv försöka vara rolig i sin framställning av det roliga. Det är klokt. Lustigheter genom 1 400 sidor skulle säkert bli påfrestande för författaren, för att nu inte tala om läsaren. På ett ställe åstadkommer Sigurdson dock ett gott skämt. Det är när han i början av sitt massiva verk som ingress och motto sätter ett citat från William Shakespeares *Hamlet*: "Brevity is the soul of wit."

Svante Nordin
Professor emeritus, Lund
DOI: 10.51619/stk.v97i4.23721

Jakob Wirén. *Att ge plats för den andre? Religionsdialog, ersättningsteologi och Muhammed som profet*. Stockholm: Verbum. 2021. 412 s.

Omslagsbilden till Jakob Wiréns bok *Att ge plats för den andre?* visar en person som sitter på bussen med fötterna på sätet mitt emot. På bussen gäller det att samsas om ett gemensamt utrymme, ta ner fötterna, flytta på sin väska – och det får bli en bild för "utrymme för den andre" i kristen tradition. Kan vi ge plats för den religiöst andre i den kristna trons berättelse? Hur förhåller vi oss teologiskt till det faktum att vi lever i ett mångreligiöst samhälle? Det är de frågor som Wirén tar sig an, och han gör det utifrån tre utgångspunkter: praktiken i interreligiösa råd, ersättningsteologi i Svenska kyrkan i dag och frågan om kristna kan se Muhammed

som profet. Avslutningsvis skisserar Wirén ett bidrag till en religionsteologi med plats för den andre.

Inledningskapitlet ger en matnyttig introduktion till fältet religionsdialog och religionsteologi, med en genomgång av såväl Alan Races "trefaldiga modell" som de nyare förhållningssätten partikularism samt komparativ och interreligiös teologi.

Interreligiösa råd är en ny organisationsform, som inte är beforskad i någon större utsträckning. Här gör Wirén ett pionjärbete då han utifrån empirisk forskning reflekterar över vilken dialogteologi som uttrycks av medlemmar i två sådana råd. Han finner att grundat i den interreligiösa praktiken växer en religionsteologi fram, med en blick för den andres plats i den egna berättelsen. De olika religiösa traditionerna har sina egna "nycklar" för att teologiskt legitimera och utveckla interreligiöst engagemang: förbundet i den judiska traditionen, det "hermeneutiska privilegium" som islam har som den yngsta traditionen där de äldre finns med redan i den heliga texten, och den kristna övertygelsen att Gud älskar världen.

De två följande kapitlen fokuserar specifikt på judendomen respektive islam, och grundläggande teologiska skav i kristendomens relation till dem. "På den gemensamma resan har kristna gång på gång uppträtt med nonchalans och motat bort judiska resenärer" påpekar Wirén (s. 204). Ersättningsteologin, tanken att kyrkan har ersatt judarna som Guds "utvalda folk", har besudlat kristen teologi genom seklerna och även om vi efter förintelsen blivit uppmärksamma på behovet av att göra upp med den återstår mycket att göra. Wirén visar hur ersättningsteologiska tankegångar dröjer kvar i såväl *Den svenska psalmboken* som i nutida predikningar.

Det kapitel som uppmärksammats mest, genom en debatt i tidningen *Dagen*, är det om Muhammed som profet. Kapitlet inleds med en påminnelse om en annan debatt, den som uppstod då kandidaterna i ärkebiskopsvalet 2013 fick frågan "Ger Jesus en